

ВПЛИВ ІМІГРАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНУ СТРУКТУРУ ТА ПОЛІТИЧНУ ЕВОЛЮЦІЮ КРАЇН ЄС

У сучасній Європі проблеми імміграції суттєво впливають на соціальну структуру, суспільно-економічний розвиток та політичні процеси. Розглянуто основні напрями впливу міграційних процесів на суспільно-політичну ситуацію в країнах ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, соціальна структура, політичні процеси, імміграція, демографічні тенденції, інтеграція.

Оврамець Михаил Анатольевич, аспирант государственного учреждения "Институт всемирной истории Национальной академии наук Украины"

Влияние иммиграции на социальную структуру и политическую эволюцию стран ЕС

В современной Европе проблемы иммиграции существенно влияют на социальную структуру, общественно-экономическое развитие и политические процессы. Рассмотрены основные направления влияния миграционных процессов на общественно-политическую ситуацию в странах ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, социальная структура, политические процессы, иммиграция, демографические тенденции, интеграция.

Ovramets Mikhailo, PhD student government agency "Institute of World History National Academy of Sciences of Ukraine "

The impact of immigration on social structure and political evolution of the EU member states

The problems of immigration have a significant influence on the social structure, socio-economic development and political processes in the contemporary Europe. The article describes the main dimensions of the impact of migrations on the socio-political situation in the EU countries.

Keywords: European Union, social structure, political processes, immigration, demographic trends, integration.

Під час становлення ЄС як інтеграційного об'єднання характер і значення міграцій для розвитку економік його країн-членів змінювалися залежно від внутрішніх потреб та зовнішніх чинників. Сучасні глобальні міжнародно-політичні процеси позначені ускладненням внутрішніх умов життя багатоскладових суспільств. Поява нових специфічних форм самовизначення та групової ідентичності (релігійної, кланової, протестної тощо) нерідко супроводжуються негативними політичними явищами, такими, як тероризм, релігійний та політичний екстремізм. Міграційні процеси стають більш інтенсивними, що сприяє загостренню політичної полеміки з питань їх регулювання.

Питання впливу міграцій на політичний розвиток країн ЄС розглядаються в працях багатьох зарубіжних авторів, зокрема К. Бертрана [1], Е. Геддеса [2], Т. Еша [3], М. Кастелса [4], Ч. Кукатаса, Г. Менца [5], Е. Мессіні [6], Дж. Папайанні [7], Б. Рінгера, Б. Течке [8] та ін., а також у статтях деяких українських дослідників: М. Відякіної, Ю. Драча, О. Краєвської, Х. Фогел, В. Шамраєвої.

Мета статті – окреслення основних напрямів впливу сучасних міграцій на розвиток політичних процесів у країнах ЄС.

Загальні причини імміграції до різних країн Європи мали схожий характер. Притоку іммігрантів до країн ЄС сприяла демографічна криза в країнах Європи, зумовлена наслідками Другої світової війни, спадом народжуваності та старінням населення. Повоєнна відбудова економіки та поживлення темпів економічного зростання в країнах Західної Європи зумовили гостру потребу в дешевій робочій силі. Після Другої світової війни в країнах Західної Європи розпочався новий етап лібералізації політичних режимів, який супроводжувався ухваленням низки документів з питань євроінтеграції, а також договорів, конвенцій та угод стосовно правового регулювання питань міграції.

За даними ООН, у 2001 р. в Західній Європі мешкало 18,8 млн іммігрантів, що становило 10,3% від загальної кількості населення. Частка мігрантів у Франції (6 млн), Німеччині (бл. 7 млн) та Нідерландах (1,6 млн) становила бл. 10% населення, що було ненабагато меншим, ніж відповідний показник США (12,4%). Проте в Люксембурзі та Швейцарії частка іммігрантів перевищувала 20% населення й наближалася до показників традиційних мультикультурних країн, таких країн, як Канада і Австралія, створених свого часу як переселенські колонії [9]. В Північній Європі чисельність іммігрантів була дещо меншою – 7,8% у Великій Британії та 8% в Ірландії, включаючи ірландців-репатріантів, якщо не брати до уваги штучну й вкрай політизовану проблему статусу негромадян у Латвії та Естонії.

На початку 2010-х рр. кількість населення іммігрантського походження в країнах Західної Європи суттєво зростає. В таких країнах, як Німеччина, Франція, Велика Британія, Іспанія, Нідерланди, Люксембург, Швеція та Швейцарія їх кількість становить від 12% до 20%. При цьому іммігранти в першому поколінні, тобто народжені поза межами країн їх теперішнього проживання, становлять у Захід-

ній Європі бл. 10% населення. Водночас вважається, що в країнах ЄС перебуває від 10 до 20 млн нелегалів, значна частина яких працевлаштовані у нелегальний спосіб. При визначенні сукупної кількості осіб іммігрантського походження дослідники враховують осіб, які народилися за кордоном або мають громадянство інших країн, аніж країна помешкання, осіб, у яких хоча б один із батьків народився в іншій країні, та онуків прибульців з першої та другої хвиль імміграції [10, 54].

У країнах ЄС допуск громадян третіх країн до працевлаштування регулюється за правилами та законодавчими нормами, покликаними задовольняти потреби ринку за умов захисту інтересів національної робочої сили. Громадяни третіх країн, які бажають працювати в ЄС, мають відповідати певним критеріям, включаючи право на тимчасовий вид на проживання, наявність запрошення на роботу, достатні фінансові ресурси та страховку на випадок захворювання. В окремих країнах застосуються прискорені чи пільгові процедури для залучення висококваліфікованих працівників та спеціалістів конкретних галузей.

Дослідження щодо зв'язку між легальною та нелегальною міграцією, яке Європейська Комісія оприлюднила 2004 р., продемонструвало складність відстеження легальних міграційних потоків, так само, як і загального визначення реальних потреб ринку праці, оскільки кожна з країн-членів використовувала власні джерела й методики визначення та обробки даних [11]. Як з'ясувалося, на початку 2000-х рр. за сукупними оцінками мігранти, що прибували до ЄС з метою працевлаштування, становили менш як 15% від їхньої загальної кількості. Натомість переважна кількість іммігрантів потрапляли до ЄС з метою возз'єднання сімей або з причин гуманітарного захисту, в якості біженців. На цій підставі Єврокомісія дійшла висновку, що способи залучення мігрантів не задовольняють потреб країн ЄС у відшкодуванні дефіциту робочої сили на період після 2010 р. [11]. Зростання частки мігрантів, що в'їздили до ЄС з метою отримання притулку, призводило до збільшення соціальних витрат за умов розриву між їх кількістю та потребами економічного розвитку. Міграційні процеси спричиняли загострення суспільних проблем, пов'язаних з ускладненням відносин між місцевими громадами та іноетнічними спільнотами у місцях їх компактного розселення.

До середини 2000-х рр. прямий політичний та цивілізаційний вплив суспільств європейських країн на іммігрантів був доволі обмеженим. Ліберальні демократії уникали втручання до певних сфер громадського та приватного життя. З середини 2000-х рр. зміни в ставленні до наслідків ліберальної міграційної політики призвели до спроб урядів та правоцентристських політичних кіл країн ЄС ускладнити процедури імміграції, однак у підсумку ці зусилля виявилися малоефективними.

На хвилі невдоволення наслідками міграційної політики урядів європейських країн спостерігалось посилення впливу партій правого та націоналістичного спрямування, які роблять наголос на небажанні іммігрантів інтегруватися до європейського суспільства через домінування в іммігрантських громадах власних, відмінних від офіційно визнаних культурно-релігійних правил і стереотипів.

В притоку іммігрантів значна частка належить переміщеним особам і біженцям, які претендують на одержання притулку. На початку 2010-х рр. кількість заявок на надання притулку в країнах ЄС мала стійку тенденцію до зростання. За даними Євростату, в 2012 р. позитивні рішення про надання притулку отримали 102700 осіб проти 84300 осіб у 2011 р. [12].

Міграційна статистика враховує іммігрантів переважно за місцем народження й не бере до уваги громадянство, яке в континентальній Європі вважається основним показником іммігрантського статусу. Натуралізація є причиною періодичного скорочення чисельності осіб, які враховуються в якості іммігрантів. Поряд із натуралізацією, яка в багатьох країнах вважається засобом заохочення до інтеграції, прискорене зростання іммігрантського населення зумовлене також і більшими відносними показниками народжуваності. При рівні простого відтворення, який становить 2,1 дитини на сім'ю, в середньому по ЄС народжуваність не перевищує 1,4. Натомість середній показник народжуваності в сім'ях іммігрантів-мусульман становить 3,6. За цих обставин висловлюються оцінки, що 16-20% новонароджених у країнах Західної Європи з'являється в мусульманських сім'ях.

За прогнозами, в разі збереження рівня та темпів імміграції, які встановилися на початку 2000-х рр., в 2050 р. населення іноземного походження в країнах Західної Європи, незалежно від формулювань, якими воно позначається в різних країнах регіону, може сягнути до 30% від загальної кількості населення. За оцінками дослідниці М. Саттеруейт, у разі збереження окреслених тенденцій рівень імміграції (показник частки населення іммігрантського походження) до 2030 р може сягнути 18,2% у Німеччині та 27,7% у Нідерландах, а в 2050 р. може становити відповідно 23,6% у Німеччині та 32,8% в Нідерландах [9]. Вказана тенденція зумовлена збігом значних кількісних об'ємів імміграції, високого рівня народжуваності та відносно молодого віку приїжджених, що сприяє вкрай швидкому зростанню іноетнічного населення. Вважається, що значна частка кількісними показниками імміграція вкупі зі значно вищими темпами демографічного зростання населення іноземного походження трансформують структуру і склад суспільства європейських країн. Й хоча в перспективних розрахунках враховуються як іноземці – мігранти з інших країн Європи, так і з держав, що знаходяться поза її межами, обсяг населення європейського походження, яке традиційно становить близько половини всіх іноземців у таких країнах, Нідерланди чи Бельгія, зростатиме лише недовгий час і в незначних пропорціях, аж до його кількісної стабілізації. Більшість прогнозів сходяться на тому, що високі показники народжуваності серед іммігрантського населення теж будуть поступово, і в деяких випадках досить різко скорочуватися, набли-

жаючись до показників, які спостерігаються у місцевого населення. Проте основні зміни у складі населення можуть відбуватися за рахунок нових хвиль міграцій. Основні варіанти прогнозу, який ґрунтуються на "нульовій міграції", свідчать, що зростання населення іноземного походження в такому разі буде досить незначним. Однак якщо імміграція в розвинені країни залишиться на тому ж рівні, який спостерігався в 2000-х рр., "етнічний і соціальний склад більшості країн Західної Європи і США зміниться радикально і назавжди" [9].

Ще більш вражають розрахунки І. Валлерстайна. Спираючись на соціально-демографічні прогнози ООН, за якими в разі відсутності збільшення імміграції між 1995 р. та 2050 р. в Італії населення працездатного віку скоротиться з 39 до 22 млн осіб, а Німеччини – з 56 до 43 млн, І. Валлерстайн доводить, що для утримання співвідношення між працюючими та пенсіонерами в пропорції 4:1 Італія має приймати не 350 тис., а 2,2 млн осіб на рік, а Німеччина – не 500 тис., як прогнозують експерти ООН, а 3,4 млн осіб щорічно [13].

За попередніми оцінками, в разі збереження теперішніх тенденцій, до середини XXI ст. в ЄС налічуватиметься від 80 до 100 млн. іммігрантів та їхніх нащадків. За цих обставин європейські суспільства все більше набуватимуть мультицивілізаційного характеру. При цьому, як відзначають європейські дослідники, зростаюча кількість іммігрантів, активізація діяльності емігрантських громад та суміжні конфліктогенні чинники призводять до дискредитації таких понять, як "успішна інтеграція", "позитивний іслам", мультикультуралізм тощо [3; 14; 15].

Наслідки невдалої міграційної політики та політики суспільної інтеграції, які стосуються багатьох аспектів політичної, культурної, соціальної, економічної та інших сфер суспільного життя, виглядають невтішними як для ЄС, так і для країн, які формують його зовнішнє оточення. Як стверджують окремі експерти, насамперед з політичних партій правого толку, в ряді країн місцеві влада та населення вже неспроможні асимілювати іммігрантів, чисельність яких рік від року зростає. Істотним ідеологічним викликом ліберальній демократії вважаються войовничі течії радикального ісламу, які пропагують неповагу до європейського законодавства та корінного населення з притаманними йому цінностями. До таких течій належать ісламський фундаменталізм, салафізм, джихадизм, чорний расизм та ін. Численні масові міські заворушення та теракти у Франції, Німеччині, Великій Британії, Швеції, Бельгії та ін. країнах спричинили в суспільстві посилення відчуття небезпеки, пов'язане зі зростанням чисельності та посиленням впливу іммігрантських громад, а також сумніви в ефективності дій правоохоронних органів. Соціально-демографічні зміни та культурно-цивілізаційна строкатість суспільства прискорюватимуть формування нових елементів ідентичності, які мають до конфронтаційні ознаки. За таких обставин в країнах ЄС можливе не лише посилення сепаратизму, загострення автономістських вимог з боку окремих територій, але й загострення етнічних та етнорелігійних конфліктів.

В політичній площині сучасні дебати в країнах ЄС з приводу міграційних проблем зосереджені довкола декількох тематичних блоків.

1. Триває дискусія з приводу реформування систем соціального захисту з огляду на спроможність держав-членів ЄС забезпечувати соціальну допомогу всім соціально вразливим верствам суспільства. На загал, серед іммігрантів та осіб іммігрантського походження в країнах ЄС вирізняється декілька прошарків, які належать до різних сегментів соціальної структури. В своїй переважній більшості іммігранти належать до груп працівників з низькою кваліфікацією (некваліфіковані та низькокваліфіковані робітники, сезонні робітники, працівники сфери обслуговування, включаючи тіньову зайнятість). Проте серед іммігрантів є також висококваліфіковані робітники та спеціалісти, що працюють за контрактом, а також самозайняті, які мають власний бізнес. Приміром, у Німеччині станом на 2011 р. серед висококваліфікованих фахівців вихідці з інших країн становили 22%, хоча цей показник суттєво нижчий, ніж у США (43%) та Канаді (59%). На загал, наявність мігрантів, котрі нездатні забезпечувати себе самостійно, сприймається головним чином як свідчення хибності "пасивного" управління міграцією, до якої уряди країн Західної Європи вдавалися від середини 1970-х рр. до початку XXI ст. [5, 138-139].

2. Вказаний напрям дискусії тісно пов'язаний з наявністю в країнах ЄС різних моделей соціального забезпечення, до яких умовно належать "бісмаркіанська", що ґрунтується на соціальних внесках самих працівників та роботодавців (Австрія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Люксембург), ліберальна або англосаксонська (Велика Британія, Ірландія), скандинавська (Данія, Швеція, Фінляндія) та середземноморська або південна (Італія, Іспанія, Португалія, Греція). Висловлюються застереження, що наплив великої кількості мігрантів, які не залучаються до ринку праці й не роблять належного внеску в економічний розвиток, створюють найбільшу загрозу для скандинавської моделі соціального захисту, що фінансується за рахунок широкого, загального оподаткування. Однак разом із скандинавською моделлю суттєва дестабілізація може спіткати і системи соціального забезпечення "бісмаркіанського" типу, які формуються переважно за рахунок податків, пов'язаних з зайнятістю.

3. Внаслідок вступу до ЄС країн Центральної Східної Європи суттєво зросла кількість мігрантів з цих країн до країн Західної Європи. Головна причина притоку мігрантів з країн Центральної Європи та Балтії полягає в розриві в рівнях розвитку та нижчих стандартах життя населення, що спонукає мешканців країн-нових членів ЄС шукати працевлаштування в заможніших державах союзу. До 1 травня 2011 р. діяли обмеження на вільне переселення мігрантів з країн Центральної Європи (Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Словенії Угорщини, Чехії), які увійшли до складу ЄС у 2004 р. Що-

до Болгарії та Румунії, які стали членами ЄС в 2007 р., у повному обсязі обмеження на працевлаштування їхніх громадян були запроваджені в Великій Британії та на Мальті, а в скороченому обсязі – в Австрії, ФРН, Іспанії, Ірландії, Франції та країнах Бенілюксу. В зв'язку з завершенням терміну обмежень для громадян Болгарії та Румунії з 1 січня 2014 р., уряди низки країн Західної Європи порушили питання про перегляд нормативів, які стосуються соціального обслуговування мігрантів з бідніших країн-членів ЄС. В грудні 2013 р. міністр внутрішніх справ ФРН Х.-П. Фрідріх погрожував Єврокомісії, що в разі її бездіяльності уряди Німеччини, Великої Британії, Нідерландів та Австрії можуть взяти справу в свої руки й запровадити механізми обмеження міграції, які дозволять запобігти напливу так званих "біженців від бідності" з околиць Європи. Посилаючись на масовий наплив мігрантів з Польщі та Балтії, найгостріше заперечення висловив уряд Великої Британії, який поставив вимогу про перегляд права на вільне пересування робочої сили та запропонував ввести обмеження вихідців з бідніших країн-членів Союзу. Зіткнувшись черговою загрозою дестабілізації єдиної позиції ЄС щодо базових питань функціонування Союзу, Європейська Комісія висловила жорсткі застереження. Єврокомісар з питань юстиції В. Редінг застерегла Д. Кемерона (28.11.2013 р.), що становище Британії як частини спільноти передбачає дотримання загальних правил, включаючи право громадян ЄС на вільне пересування. "Якщо ж Кемерон хоче вивести свою країну з ЄС, він має сказати про це прямо". Погрожуючи виходом своєї країни з ЄС, Д. Кемерон вимагав перегляду низки директив Європейської Комісії та внесення поправок до установчих договорів ЄС. Хоча його заклики були відкинуті Брюсселем [16], позиція Великої Британії означала прямий виклик чинним нормам установчих договорів Союзу.

4. Важливу роль у міграційній політиці посіли питання про адаптацію та інтеграцію мігрантів. Правлячі кола більшості країн ЄС визнали доцільність та корисність не тільки примусових заходів та методів заохочення до інтеграції, але й важливість діалогу з представниками іммігрантських громад. З цією метою, окрім урядових міністерств, загальнонаціональних та регіональних рад з питань мігрантів та біженців у різних країнах створюються консультативні органи, на кшталт Французької ради мусульманського культу, створеної 2002 р. за ініціативи Н. Саркозі з метою залучення всіх французьких ісламських організацій до міжконфесійного діалогу та пропаганди ідей інтеграції мусульман до європейського суспільства. Схожі структури існують і в інших країнах – наприклад, Центральна рада мусульман ФРН, Мусульманська рада Британії, іспанська "Федерація асоціацій іммігрантів та біженців" та ін. В багатьох містах існують так звані "інтеграційні ради", що представляють різні культурно-етнічні об'єднання та товариства.

5. Значний суспільний резонанс спричинили проблеми біженців та нелегальних, мігрантів, які містять як гуманітарні, так і суто політичні аспекти, пов'язані з небажанням європейських політиків заохочувати приток біженців і неспроможністю урядів країн ЄС прийняти й утримувати всіх бажаних дістати притулок у країнах Союзу. В цьому контексті виявилася низка парадоксів, які стосуються конкретних обставин політичної практики. Вони включають оцінку доцільності правової легалізації біженців, які незаконно потрапили до країн ЄС, дотримання гуманітарних принципів при утриманні нелегалів та їх репатріації та проведення поліцейських та рятувальних операцій вздовж узбережжя країн ЄС на Середземному морі та в Атлантичному океані.

6. Значна увага приділяється співпраці урядів країн ЄС у сфері протидії тероризму, торгівлі людьми, запобігання поширенню наркотиків та ін. форм діяльності організованих кримінальних угруповань. В зв'язку з загрозою терактів у країнах ЄС значну увагу привертають розслідування вербовки громадян ЄС до бойових підрозділів ісламських терористичних угруповань та мереж, включаючи Аль-Каїду та військові структури "Ісламської держави" в Іраку, Сирії та Лівії. В останні роки було посилено співпрацю спецслужб країн ЄС з метою перешкоджання діяльності радикальних ісламських організацій та їхніх активістів, у тому числі організаторів терористичних мереж та пропагандистів радикальних релігійних течій.

Отже, вплив імміграції на суспільно-політичний розвиток країн ЄС має багатоплановий характер. Останні заклики представників урядів низки деяких країн ЄС до перегляду соціальних гарантій для мігрантів та членів їхніх сімей з менш розвинених країн Союзу пов'язані з ускладненням ситуації на ринку праці та внутрішньополітичними обставинами, які виявилися в посиленні впливу правих, неонаціоналістичних та позасистемних лівих партій. Свідченням зміни настроїв в країнах ЄС став успіх євроскептиків на виборах до Європарламенту 2014 р. Хоча ЕНП і соціал-демократи загалом дістали 412 місць із 751, праві та ліві угруповання позасистемної опозиції збільшили своє представництво з 99 до 124 мандатів (або навіть до 140 мандатів, включаючи незалежних). Зростання впливу неонаціоналістів та лівих радикалів на внутрішню та зовнішню політику ЄС у питаннях обмеження імміграції, протидії розширенню ЄС та жорсткого контролю в соціокультурній сфері вже дістало відображення в спробі заблокувати впровадження режиму тимчасового застосування Угоди про асоціацію України з ЄС в вересні 2014 р.

На рівні керівних установ ЄС визнано, що питання міграційного характеру мають розглядатися й вирішуватися в широкому контексті, включаючи виконання статутних завдань щодо створення спільного політико-безпекового простору в межах ЄС та їх врахування в спільній зовнішній та безпековій політиці Союзу. Після 2011 р., в зв'язку з затвердженням ЄС "Глобального підходу до міграції та мобільності", пріоритетну увагу було приділено розгортанню діяльності європейських безпекових агенцій, включаючи Європол, Євроюст, Фронтекс, Євродак та ін. Питання контролю міграцій та протидії проникненню нелегальних іммігрантів все більшою мірою виносяться на рівень зовнішньої політики, включаючи регіональні механізми діалогу ЄС з країнами Південного Середземномор'я та "Східного партнерства".

Література

1. Бертран К. Парадоксы иммиграционной политики Европейского Союза / К. Бертран // Lex Russica. – 2014. – № 4. – С. 485-492.
2. Boswell C. Migration and Mobility in the European Union / C. Boswell, A. Geddes. – London, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011. – XIV. – 272 p.
3. Эш Т.Г. Ислам в Европе / Т.Г. Эш // Прогнозис. – Весна 2007. – № 1 (9). – С.185-197.
4. Castles S. Migration, Crisis, and the Global Labour Market / S. Castles // Globalizations. – 2011. – Vol. 8, Issue 3. – P. 311-324.
5. Менц Г. "Полезные" гастарбайтеры, обременительные беженцы и вторая волна сокращения социальных расходов : связь между миграцией и государством всеобщего благосостояния / Г. Менц ; пер. с англ. А. Смирнова // Прогнозис. – Весна 2007. – № 1 (9). – С. 117-141.
6. Messina A.M. The Logics and Politics of Post-WWII Migration to Western Europe / A.M. Messina. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 304 p.
7. Papagianni G. Institutional and Policy Dynamics of Eu Migration Law / G. Papagianni. – The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 2006. – 392 p.
8. Течке Б. Метаморфозы европейской территориальности : историческая реконструкция / Б. Течке // Прогнозис. – Весна 2007. – № 1 (9). – С. 3-36.
9. Саттеруэйт М. Последствия иммиграции: прогнозы и проблематика / М. Саттеруэйт / Полит.ру. 26 ноября 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2005/11/26/margret/>.
10. Сапего Г. П. Иммигранты в Западной Европе / Г.П. Сапего // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 9. – С. 50-58.
11. Study on the links between legal and illegal migration / Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [COM/2004/0412 final]. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0412>.
12. Названы европейские страны с наибольшим количеством беженцев // Восточное партнерство: Панель по миграции и убежищу. 28 марта 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eapmigrationpanel.org/page43139.html>.
13. Валлерстайн И. Замещающая миграция / И. Валлерстайн // Демоскоп. – Комментарий. – № 32 от 15 января 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2005/0199/analit05.php>.
14. Лоуренс Дж. Как совладать с транснациональным исламом : мусульмане и государство в Западной Европе / Дж. Лоуренс. // Прогнозис. – Весна 2007. – № 1 (9). – С. 199-220.
15. Boukhars A. Islam, Jihadism, and Depoliticization in France and Germany / A. Boukhars // International Political Science Review. – 2009. – Vol. 30. – No. 3. – P. 297-317.
16. Степовик М. ЕС отверг требование британского премьера об ограничении прав мигрантов / М. Степовик // Deutsche Welle. 28.11.2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dw.de/p/1APsH>.

References

1. Bertran K. Paradoxy immigratsionnoi politiki Evropeiskogo Soiuzu / K. Bertran // Lex Russica. – 2014. – № 4. – S. 485-492.
2. Boswell C. Migration and Mobility in the European Union / C. Boswell, A. Geddes. – London, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011. – XIV. – 272 p.
3. Esh T.G. Islam v Evrope / T.G. Esh // Prognozis. – Vesna 2007. – № 1 (9). – S.185-197.
4. Castles S. Migration, Crisis, and the Global Labour Market / S. Castles // Globalizations. – 2011. – Vol. 8, Issue 3. – P. 311-324.
5. Ments G. "Poleznye" gastarbaitery, obremenitel'nye bezhentsy i vtoraiia volna sokrashcheniia sotsial'nykh raskhodov : sviaz' mezhdru migratsiei i gosudarstvom vseobshchego blagosostoianiia / G. Ments ; per. s angl. A. Smirnova // Prognozis. – Vesna 2007. – № 1 (9). – S. 117-141.
6. Messina A.M. The Logics and Politics of Post-WWII Migration to Western Europe / A.M. Messina. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 304 p.
7. Papagianni G. Institutional and Policy Dynamics of Eu Migration Law / G. Papagianni. – The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 2006. – 392 p.
8. Techke B. Metamorfozy evropeiskoi territorial'nosti : istoricheskaiia rekonstruktsiia / B. Techke // Prognozis. – Vesna 2007. – № 1 (9). – S. 3-36.
9. Satterueit M. Posledstviia immigratsii: prognozy i problematika / M. Satterueit / Polit.ru. 26 noiabria 2005 [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: <http://polit.ru/article/2005/11/26/margret/>.
10. Sapego G. P. Immigranty v Zapadnoi Evrope / G.P. Sapego // Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia. – 2006. – № 9. – S. 50-58.
11. Study on the links between legal and illegal migration / Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [COM/2004/0412 final]. [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0412>.
12. Nazvany evropeiskie strany s naibol'shim kolichestvom bezhentsev // Vostochnoe partnerstvo: Panel' po migratsii i ubezhishchu. 28 marta 2013. [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: <http://eapmigrationpanel.org/page43139.html>.
13. Vallerstain I. Zameshchaiushchaia migratsiia / I. Vallerstain // Demoskop. – Kommentarii. – № 32 ot 15 ianvaria 2000 g. [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: <http://demoscope.ru/weekly/2005/0199/analit05.php>.
14. Lourens Dzh. Kak sovladat' s transnatsional'nym islamom : musul'mane i gosudarstvo v Zapadnoi Evrope / Dzh. Lourens. // Prognozis. – Vesna 2007. – № 1 (9). – S. 199-220.
15. Boukhars A. Islam, Jihadism, and Depoliticization in France and Germany / A. Boukhars // International Political Science Review. – 2009. – Vol. 30. – No. 3. – P. 297-317.
16. Stepovik M. ES otverg trebovanie britanskogo prem'era ob ogranichenii prav migrantov / M. Stepovik // Deutsche Welle. 28.11.2013. [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: <http://dw.de/p/1APsH>.